

Curt Weibull

KNYTLINGASAGAN OCH SAXO

En källkritisk undersökning

1

Tiden från Knut Lavards dråp i skogen vid Haraldsted den 7 januari 1131 till slaget på Gradeheden den 23 oktober 1157 är en av de politiskt oroligaste i Danmarks och Skånes historia. Sven Estridsens ättlingar kämpade om Danmarks kungakrona.

I slaget vid Fotevik den 4 juni 1134 stupade kung Niels son Magnus, Knut Lavards dråpman, Sven Estridsens sonson. Kung Niels själv blev kort därefter, den 25 juni, ihjälslagen i Slesvig. Han efterträddes av Erik Emun, Knut Lavards bror och segraren i Foteviksslaget. Denne lät mörda sin bror Harald Kesje och tio dennes söner. Själv blev han den 28 september 1137 nedstucken på ett ting av en man vid namn Plog. ”Herren var i plogen och lansen, liksom Herren var i slungan och i stenen”, heter det, talande nog som karaktäristik av kung Erik Emun, i den samtida Roskildekrönikan. Erik Emuns efterträdare, Erik Lam, avsade sig kronan, bytte kungamantel mot munkkåpa och är den ende danske kung, som under dessa tronstridernas tid dött en naturlig död. Nya strider om Danmarks kungakrona följde. Sven, Erik Emuns son, valdes till kung på Själland och i Skåne; Knut, Magnus Nielsens son, på Jylland. De båda kungarna låg ständigt i krig med varandra och Danmark fick under dessa en tredje kung, Valdemar, Knut Lavards son. Vid blodgillet i Roskilde den 9 augusti 1157 lät kung Sven mörda kung Knut. Kung Valdemar undkom vid blodgillet. På Gradeheden söder om Viborg besegrade han den 23 oktober år 1157 kung Sven. Under flykten från Gradeheden bragtes denne om livet. Tronstridernas tid var slut.

Valdemar I blev år 1157 ensam kung i Danmark. Om kung Valdemar säges på den blyplatta, som funnits i hans grav i S. Bents kyrka i Ringsted: *Primus Slaorum expugnatoet dominator, patrie liberator, pacis conseruator*. Hans son och efterträdare, Knut VI, fullföljde segerrikt hans vendiska politik. Vendens och Pommerns hertig Bogislav tvangs till skattskyldighet och länshyllning. ”Detta har jag själv sett försiggå. Det skedde på kungens skepp, som strålade med förgylld stäv.” ”När det skett, seglade vi hem under mäktigt segerjubel”, skriver Sven Ågesen i sin *Historia regum Dacie*.

För Danmarks och Skånes historia under denna tid föreligger två berättande huvudkällor: den isländska Knytlingasagan och Saxos *Gesta danorum*. På många punkter ger de olika framställningar och uppgifter. Men de berättar stora delar av Danmarks och Skånes historia under ett halvt århundrade, främst tronstridernas historia, med fullständig eller nära fullständig likhet och med ofta återvändande överensstämmelse mellan de isländska och latinska orden. Det är en absurd tanke, att en överensstämmelse av denna art skulle kunna förklaras genom att, som man tidigare föreställt sig, samma muntliga tradition återgivits av de båda källorna. Överensstämmelsen kan inte vara annat än litterär. Den litterära förbindelsen mellan Knytlingasagan och Saxo är också efter min dokumentation i min avhandling om Saxo, med ett enstaka undantag, allmänt erkänd.¹ Det problem, som reser sig, är: Återgår Knytlingasagan på Saxo eller återgår båda på en nu förlorad gemensam källa?

2

Knytlingasagan är ett kompilationsverk. Dess okände författare har för att ge en Danmarks historia sammanställt berättelser och uppgifter från isländska sagor, främst från Snorres *Heimskringla*, från en Knut den heliges saga och från en berättelse om Danmarks historia under tronstriderna, Valdemar I:s och Knut VI:s tid. Kompilationsverket har tillkommit under något av årtiondena närmast efter år 1250. Saxo skrev ett halvt århundrade tidigare, under årtiondena omkring år 1200. Självfallet ligger det under dessa förhållanden närmast att söka förklaringen till överensstämmelsen mellan de båda källorna i att Knytlingasagan återgår på Saxo. Det är det naturligaste. När jag skrev min avhandling om Saxo, var jag länge fången i denna uppfattning. En analys av vendertåget år 1160 ledde emellertid till ett överraskande resultat. Resultatet bekräftades av en fortsatt analys av Saxos framställning. Med, som jag ansåg full säkerhet, framgick av dessa analyser, att Knytlingasagan inte återgick på Saxo. Saxo och Knytlingasagan hade, i de delar deras verk är besläktade, använt samma, nu förlorade källskrift.¹

Min uppfattning gav upphov till vetenskaplig diskussion. Uppfattningen godtogs. Den förkastades. Det senaste bidraget till denna diskussion är litteraturhistorikern Gustav Albecks i flera avseenden förtjänstfulla avhandling "Knytlinga" från år 1946. I slutsatserna av sin undersökning uttrycker Albeck sig med försiktighet. Med rätta: Han försvarar en sannolikhet och en "tilbøjelse" att tro. Han finner, att "den mere sandsynlige Forklaring at Kn. har kendt en Saxofrem-

¹ Curt Weibull, Saxo. Historisk tidskrift för Skåneland, VI, s. 179—236. Undantaget, som jag åsyftar, är *Jörgen Olrik*, Prolegomena till Saxoupplagan av 1931; dens., Om Forholdet imellem Sakses og Knytlingasagens Fremstilling af Danmarks Historie 1146—1187. Historisk Tidskrift, X:1, s. 131—190.

¹ Curt Weibull, a.a., s. 179—236, 231.

stilling omfattande Saxos 14.–16. Bog, maa foretrækkes” framför min förklaring. Han är ”mere og mere tilbøjelig til at tro, at ”*Knytlingas saxoniske Hovedkilder er en fuldstændig Gengivelse af Saxos 14.—16.Bog*”. ”Den Løsning, som forekommer den naturligste”, skriver han, ”er at den yngre Kilde, Knytlinga, har kendt og benyttet Saxos Gesta Danorum i en eller anden Form.”²

² Albeck, G., Knytlinga, s. 253—330, 336, 330, 304. Albecks avhandling är brett upplagd. Den ger bland annat analyser av Knytlingasagens användning av Heimskringla och av Svenssöner-nas saga samt avhandlar även frågan om den tidsordning, i vilken de olika böckerna i Saxos verk tillkommit.

Albeck polemiserar utförligt mot min uppfattning, att Knutsagan ”intet har att berätta om Knut den heliges kyrkliga och religiösa strävanden och intet om hans fromhet före framställningen av hans död” (s. 116). Denna framställning börjar enligt min uppfattning med kap. 54, när kung Knut beger sig till S. Albanskyrkan och inte, som Albeck synes mena, när Knut träffas av en sten, som kastats genom ett fönster i kyrkan. Jag har, som jag anser med rätta, betraktat den i Knutsagan ingående Blod-Egils Pattrn inte som ”en formentlig integrerande Del af den oprindelige Knudssaga” (s. 131) utan som en interpolation. Den finns även i Flatöboken som ett självständigt arbete. Den bryter genom sin omfattning sammanhanget i sagan. Om man bortser från denna interpolation, finns i Knutsagan före framställningen av Knuts död intet om hans kyrkliga och religiösa strävanden och om hans fromhet endast allmänna fraser. Han säges vara ”gudhræddr” (Kn. s. 70), han själv säger på ett ställe ”skipti Gud vár i milli” (Kn. s. 71), på ett annat ”Gud radi, hvé gefz” (Kn. s. 101), på tre andra ställen ”en vita mun allsvaldandi gud, ef þær eru nokkurar (saker)” (Kn. s. 104), ”radi gud, hværr han verdr” och ”ef þu gerir odrúvis, þa mun gud hefna þer (Kn. s. 128). Dessa allmänna fraser vittnar inte om någon fromhet. De kan användas även av och om inte-fromma. Inte heller berättelsen om hur Knut avstår från samlag med en vacker prästfru gör detta. Knut avstår, då prästfrun manar honom att inte ådra sig någon synd och lovar sig skola be för honom, när han kommer inför den kung, som är allsmäktig. Det vill säga att han avstår inte av fromhet utan, då han är ”gudhreddi”, av fruktan för Guds straff (s. 78). Albeck finner härutöver i Knutsagan ord, som ”tyder paa” släktskap med Odenselitteraturen, ställen där en ”Formodning” härom inställer sig (s. 121), ”muligheden” av att Knudsagens förlaga har förbindelse med den tradition, som avspeglar sig i den äldsta Odenselitteraturen (s. 124); vidare ”forekommer det [honom] iøvrigt sandsynligt, at Knudssagens Forlæg har omtalt Thorgunnesønnerne og deres Forhold til Kong Knud” (s. 126) och att det ”kan meget vel tænkes”, att ärkebiskop Asser själv — eller en av hans skrivare — har nedskrivit en berättelse om Knuts historia och om Thorgunnasönernas andel däri (s. 127). Albecks undersökning kommer i de avhandlade frågorna inte utöver dessa förmodanden och vad man kan tänka sig.

Sedan mer än ett århundrade har danska och tyska forskare koncentrerat sin Saxoforskning kring problemet, i vilken ordning Saxo har skrivit de olika böckerna i sitt verk. Resultatet är ett virrvarr av förmodanden och gissningar. Albeck ansluter sig till Paludan-Müllers i romantisk obundenhet framförda uppfattning, att de sista böckerna 14—16 är det äldsta partiet av Saxos verk, dock med den välbehövlige reservationen, att dennes och en rad andra forskares iakttagelser inte kan sägas vara underbyggda med bevis (s. 160). Man har menat att uppfattningen, att Saxos sista böcker är de först skrivna, är av grundläggande betydelse för värdesättningen av Saxos verk såsom historisk källskrift. De har, vad Valdemarstiden angår, helt eller delvis framträtt under den auktoritet, som en nära samtidighet ger. Den förda diskussionen är i detta avseende ofruktbar. Saxos verk har inte visat sig vara historiskt tillförlitligare. I tider, då underrättelser om en händelse spreds på muntlig väg, är nära samtida berättelser inte stort tillförlitligare än något senare tillkomna. Se härom min Saxoavhandling s. 237—286 och min uppsats Saxostudier. Historisk tidskrift för Skåneland, VII, s. 71. Det ställda problemet om den ordning, i vilken Saxo skrivit sitt verk är olösligt. Saxos verk självt saknar alla antydningar för en godtagbar lösning av problemet och den ingående kännedomen om Saxos indivi-

Gustav Albecks uppfattning av förbindelsen mellan Knytlingasagan och Saxo synes numera ha godtagits i dansk historieskrivning, ”min Teori . . . fullständig gendrevet”. När den här upptages till diskussion, är anledningen att lösningen av problemet Saxo — Knytlingasagan är av central och vittgående betydelse. Skall Knytlingasagan eller skall Saxo, som hittills alltid skett, användas som berättande huvudkälla för Danmarks historia under tronstridernas, Valdemar I:s och Knut VI:s tid? Problemets rätta lösning är även av betydelse för uppfattningen av Saxo. Han var en av 1100–1200-talens stora historieskrivare, kanske den störste. Hans historieverk, *Gesta danorum*, är en enastående glanspunkt i Danmarks och Skånes medeltida kultur. Det är en källa av oskattbart värde för hur en lärd man vid tiden omkring år 1200 uppfattade och skrev sitt lands historia. Det ger en levande bild av Saxos uppfattning av den för nutiden främmande kulturvärld i vilken han levde och verkade.

3

Sitt kapitel om Saxos skriftliga källor inleder Albeck med en diskussion av källorna till det danska vendertåget år 1160.¹

Om detta vendertåg berättar tre källor: Knytlingasagan, Saxo och Helmold i sin *Chronica Slavorum*. Knytlingasagans och Saxos berättelser överensstämmer i åtskilliga punkter. Båda berättar att den norske kungen – enligt Knytlingasagan kung Inge – hade sänt kung Valdemar ett vackert drakskepp och att detta tagit skada under färden till Venden samt att biskop Absalon företagit en ritt till hertig Henrik Lejonet i Brunsvik. Mellan dessa överensstämmande berättelser är i båda källorna inskjutet en berättelse om en strid med en venderhövding.

Denne venderhövding hette enligt Knytlingasagan Mjúklátr. Hans son hette Fridleifr. Den senare hade tillfångatagits av danskarna i en föregående ledung; han var nu med kung Valdemar, var kristen och Absalons vägvisare på ritten till Brunsvik. Kung Valdemar och Mjúklátr kämpade vid en borg, som hette Urk. Kung Valdemar segrade. Mjúklátr flydde och föll sedan. Danskarna tog hans huvud och satte det på en påle vid borgen.²

Saxo har, utom i två punkter, en från Knytlingasagan avvikande berättelse om

duella arbetssätt, som vore erforderlig för problemets lösning, står inte att vinna. Detta senare är mitt huvudargument för att problemet är olösligt, men omnämnes inte av Albeck. I detta sammanhang framför Albeck även ett, som han kallar ”intressant Perspektiv: *Billedet af Absalon som en Slags Tilsynsførende med Rigets Historieskrivning*”. Perspektivet är svagt underbyggt. Det vilar endast på ”den nye og formentlig rigtige Tolkning af Svens absolute Ablativ: Absalone referente” (s. 154, 157, 160). Men perspektivet saknar inte intresse. Se härom nedan s. 27.

¹ Albeck, G., a.a., s. 254.

² Sogur Danakonunga., ed. Carl af Petersens och Emil Olsson, s. 262.

detta vendertåg och venderhövdningens död. Vendertåget är hos Saxo inte som i Knytlingasagan ett enbart danskt företag. Det är ett danskt-tyskt; kung Valdemar är i förbund med hertig Henrik Lejonet. Venderhövdingen heter hos Saxo Nuclot, inte som i Knytlingasagan Mjúklátr, hans son heter Prisclav, inte som i Knytlingasagan Fridleifr. Tyskarna, inte som i Knytlingasagan danskarna, faller genom en list Nuclot. De hugger av hans huvud, sätter det på ett spjut och för det till lägret. Saxo nämner inte orten, där Nuclot fann döden.³ De punkter, i vilka Knytlingasagan och Saxo överensstämmer är, att Nuclots son Fridleifr (Prisclav) är kristen och Absalons vägvisare på ritten till Brunsvik.

Mellan Knytlingasagans och Saxos berättelser om själva striden med venderhövdningens och dennes död finns inte någon enda överensstämmelse med undantag av att denne hövding stupat och hans huvud avhuggits. Men Knytlingasagan och Saxo visar både före och efter denna berättelse nära överensstämmelser. Hur förklara de båda källornas olika framställningar av detta vendertåg och Mjúklátrs (Nuclots) död? Förklaringen fann jag i att Saxo jämte Knytlingasagans förlaga för sin framställning känt och utnyttjat en för denna okänd källkrets. Denna återfann jag i Helmolds *Chronica slavorum*.

Helmold känner i sin *Chronica slavorum* inte att kung Valdemar och danskarna deltagit i detta vendertåg. Enligt honom är detta vendertåg ett den tyske hertig Henrik Lejonets härjningståg i slavernas land. Kriget förs i trakterna kring borgen Wurle. Tyskarna faller venderhövdingen Niclot. Hans huvud igenkännes, avhugges och förs till tyskarnas läger. Niclots son Pribizlav kämpar i sin fars här, inte i kung Valdemars, vid Wurle.⁴

Intet som helst tvivel kan råda om att Saxo utnyttjat den från Helmold kända källkretsen. Klara verballikheter med Helmold, gemensamma slaviska personnamn och även en senare överensstämmelse i Saxos och Helmolds berättelser om den vendiska staden Demmins ödeläggelse av hertig Henrik Lejonet vittnar därom. Men Saxo har även i denna del av sitt verk känt en nu förlorad källskrift, som Knytlingasagans författare ett halvt århundrade senare använt i sitt kompilationsverk. Klart framgår detta senare av överensstämmelsen i Knytlingasagans och Saxos berättelser före och efter framställningen av Nuclots död. Även en detalj visar detta. Saxo skriver: När Nuclots son Prisclav hörde berättas om sin fars död, utbrast han, att det var rätt och billigt att en gudsföraktare fick ett sådant slut. Prisclavs ord är nära identiska med Fridleifrs ord (Prisclavs) i Knytlingasagan. De är endast placerade på olika ställen.

Saxo har sammangjutit Knytlingasagans förlorade källa och den från Helmold kända berättelsen. Knytlingasagans danska och Helmolds tyska venderkrig har hos honom blivit ett danskt-tyskt. Från Helmold härrör uppgifterna, att tyskarna,

³ Saxo, ed. *Müller-Velschow*, s. 757, 758; ed. *Olrik-Ræder*, s. 427, 428.

⁴ *Helmold*, *Chronica Slavorum*, ed. Lappenberg et Schmeidler, s. 172.

inte danskarna, faller Nucleus och att Nucleus huvud avhugges av dem och förs till det tyska lägret, inte som i Knyttlingasagan avhugges av danskarna och sattes på en påle vid borgen. Från Knyttlingasagens källa har Saxo däremot tagit uppgiften, att Nucleus son Prisclav (Fridleifr) var kristen, var med kung Valdemar och Absalons vägvisare på ritten till Brunsvik. Sammanfattningen är fullständig. Den ger en god bild av Saxos – och en äldre tids – historieskrivning.

Ett föreföll mig säkert. Knyttlingasagens danska vendertåg kan inte återgå på Saxos dansk-tyska. Det har existerat en nu förlorad historisk skrift, en för Knyttlingasagan och Saxo gemensam källa, en Ur-Knyttlinga, kan man kalla den. Saxo har i sin berättelse utnyttjat denna.

Gustav Albeck har i denna fråga en annan uppfattning. Den vilar på en lång rad antaganden, förmodanden och obevisade hypoteser.

”I Stedet for Weibulls Antagelse af, at Fælleskildens danske og Helmolds tyske Vendertog hos Saxo er blevet til et dansk-tysk”, skriver han, ”er det forsvarligt at opstille den Hypotese, at Helmolds tyske Vendertog hos Saxo er blevet til et dansk-tysk Vendertog – og at dette igen i Knyttlinga er blevet til et dansk Vendertog”, Hypotesen är djärv och osannolik, men den bärande grundvalen för Albecks uppfattning. Det enda stödet för densamma är, att den ”synes” vara i god överensstämmelse med Knyttlingaförfattarens teknik vid användandet av Heimskringla och att därvid ”rent norske Historier fra Heimskringla i Knyttlinga overføres til danske Forhold og Personer”. Detta i syfte ”at sætte Bogens Hovedpersoner i et mere fordelagtigt Lys”.⁵ En och annan kan kanske finna denna bevisföring otillfredsställande. Vad Knyttlingasagens författare enligt Albecks uppfattning tillåter sig på några ställen, behöver inte gälla på andra. Därtill kommer frågan: Har dylika överföringar av rent norska historier till danska förhållanden och personer verkligen skett i Knyttlingasagan?

Det första och enda beviskraftiga textställe, som Albeck anför för en dylik överföring, är Knyttlingasagens berättelse om den danske kung Harald Gormsens och den norske Hakon jarls strider med den tyske kejsar Otto II. Snorre skildrar dessa strider i sin Heimskringla, som utnyttjats av Knyttlingasagan, efter Einarr Skálaglams dikt Vellekla, ett hyllningskväde till Hakon jarl. Harald Gormsen sände enligt Snorre Hakon jarl söder ut till Danevirke för att där värja landet. Kejsar Otto lyckades inte intaga någon del av vällen (Danevirke), drog därifrån och uppgav försöket att anfälla där. Efter denna strid ämnade Hakon jarl återvända till Norge, men fick inte gynnsam vind och blev därför liggande i Limfjorden. Kejsaren förde emellertid sitt folk över Slien till Jylland och vann till sist en seger över Harald Gormsen. Denne flydde till Limfjorden och drog ut till Morsö. Han sände bud till Hakon jarl, att denne skulle komma till ön. Jarlen kom

⁵ Albeck, G., a.a., s. 254–256, 196 (d), 204 ff., 139.

till ön.⁶ Knytlingasagan har en från Snorre avvikande berättelse om dessa händelser. Enligt den är det Harald Gormsen, som har en stor strid med kejsar Otto vid Danevirke, ”där var då Hakon jarl av Norge tillsammans med Danakungen”, säger Knytlingasagan och fortsätter: Kejsaren fick ”osigr”, men något senare vann han dock landet. Han drev kung Harald och Hakon jarl på flykt till Limfjorden och ända ut till Morsö.⁷ Enligt Albeck skall Knytlingasagan här ha ”reduceret Snorres Forherligelse af norsk Indsats til Fordel for dansk og gjort Nordmænd og Danskere lige om Nederlaget”.⁸ Albecks uppfattning kan förefalla riktig. Man har emellertid att ta hänsyn till orsaken till att Knytlingasagens berättelser fått den form, som den har.

Redan Finnur Jónsson har uppvisat, att orsaken härtill är att söka i att Knytlingasagens författare här vid sidan av Heimskringla utnyttjat Jomsvikingasagan.⁹ Det kan tilläggas, att han även kan ha utnyttjat Oddr Snorrasons nära likalydande Saga Olafs konungs Tryggvasonar, som anses vara skriven under slutet av 1100-talet. I båda dessa sagor kämpar både kung Harald Gormsen och hans ledningspliktige Hakon jarl med kejsar Otto vid Danevirke och driver denne på flykt. Vid ett kejsar Ottos senare anfall mot Danmark utkämpas enligt samma sagor tre fältslag. Harald Gormsen och Hakon jarl flydde var gång och kejsaren förföljde dem.¹⁰ Knytlingasagens författare har haft öppen blick för att Vellekla är ett hyllningskväde och att Snorres framställning, som vilar på detta, är en förskönande omskrivning av Hakon jarls flykt efter nederlagen. Med ledning av Jomsvikingasagan eller Olaf Tryggvasonssagan har han beriktigt denna. När han inte starkare framhäver Hakon jarls roll i striderna – ”där var då Hakon jarls av Norge med danakungen” – ligger tvivelsutan bakom, att han från Jomsvikingasagan eller Oddr Snorrason kände, att Hakon jarl inte var någon självständig potentat utan Harald Gormsens skattskyldige och ledningspliktige styresman av Norge. Det behöver sålunda här inte vara frågan om att Knytlingasagens författare av sympati för sina danska kungar reducerat Snorres förhållande av norsk insats till fördel för dansk. Med goda skäl kan hävdas, att reduceringen är ett verk av kompilation och beriktigande.

⁶ Heimskringla, Olaf Tryggvasons saga, kap. 24, 26.

⁷ Sogur Danakonunga, s. 29.

⁸ Albeck, G., a.a., s. 169.

⁹ Finnur Jónsson, Knytlingasaga. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter 6 Række, historisk og filosofisk Afd. VI:1, s. 6: ”Dog er det klart, at en anden Kilde lejlighedsvis er benyttet ved Siden af (Heimskringla). Kejsar Otto kaldes ”den røde”, hvilket Tilnavn ikke findes hos Snorre: det hedder, at Kong Harald selv var med ved Danevirke tilligemed Hakon Jarl: hos Snorre nævnes den sidste alene som Virkets Forsvarer. Disse Afvigelser beror paa, at her er Jomsvikingasaga benyttet ved Siden af; i AM. 291, udg. 1882, findes begge de nævnte Afvigelser i Kap. 6, Begyndelsen (Udg. s. 22:14) og Slutningen.” Jfr även *Ellehøj, S.*, Omkring Knytlingas Kilder. Middelalder Studier. Tilegnede Aksel E. Christensen, s. 48.

¹⁰ Jomsvikingasaga, AM. 291, 4° ed. Carl Petersens, s. 23; Saga Olafs Tryggvasonur af Oddr Snorrason, udg. af Finnur Jónsson, s. 47–48.

Av de andra textställen, som Albeck anför, där en överföring från Heimskringla till Knytlingasagan skall ha skett och därvid bokens huvudpersoner satts i mera fördelaktigt ljus, kan inga säkra slutsatser dragas.¹¹ I intet fall måste dessa textställen med någon nödvändighet tolkas som skrivna i detta syfte. Med goda skäl kan hävdas, att Knytlingasagan här endast är fria bearbetningar av Heimskringla utan avsikt att förhärliga danska personer.

Albecks hypotes att Saxos dansk-tyska vendertåg i Knytlingasagan blivit till ett danskt vendertåg kan näppeligen anses vara "en försvarlig" hypotes.

Nya hypoteser och antaganden följer i Albecks undersökning. De gäller förhållandet mellan Knytlingasagan, Saxo och Helmold.

Knytlingasagan och Helmold, men inte Saxo, nämner orten, där kampen med Niclot försiggick. Utgivarna av Knytlingasagan, Carl af Petersens och Emil Olson, har ansett troligt att med Knytlingasagens Urk avses Helmolds Wurle. På detta – för övrigt sannolika antagande – och endast på detta, bygger Albeck ett nytt. Namnet "viser", skriver han, "at Sagaen har haft en Kilde . . . der har haft et vist Lokalkendskab". Slutsatsen leder till åter ett nytt antagande. "Det er næppe for dristigt at antage, at en saadan lokalkyndig Kilde har haft Beretningen om Henrik Løves Andel i Niclotkampene i en lignende Form som Helmold." Av detta nya antagande, som endast vilar på att ett ortnamn saknas hos Saxo, drar Albeck slutsatsen, att "Sagaforfatteren har kendt andre Former af Beretningen end den af ham selv meddelte". Av detta antagande skall följa, "at det er ubevisligt, at Sagaen ikke har benyttet Saxo som Grunlag for sit Afsnit om Mjúblåtr (Niclot), ligesom der intet er til Hinder for den Antagelse, at Kn.s Forf. har gjort Saxos dansk-tyske Beretning til en rent dansk".¹² I själva verket är den enda säkra slutsats, som kan dras av att namnet på slagplatsen (Urk, Wurle) inte finns hos Saxo, men i Knytlingasagan, att sagan inte återgår på Saxo. Saknaden av namnet Urk hos Saxo stöder sålunda min uppfattning av förhållandet mellan Knytlingasagan och Saxo. Varifrån Knytlingasagan fått namnet kan inte med någon säkerhet klarläggas. Intet hindrar emellertid, att namnet kan härröra från en för Knytlingasagan och Saxo gemensam källa, men utelämnats av Saxo. Saxo har visserligen, som Albeck på annat ställe säger, "ingen Uvilje mot *Stednavne*", men "her og der optræder de ganske vist sparsomt".¹³ Iakttagelsen är fullt riktig och kan beläggas med en mångfald källställen. Saxo nämner exempelvis inte ens orten – Grædeheden –, där det avgörande slaget mellan kungarna Sven och Valdemar utkämpades.

Nya antaganden följer hos Albeck. Jag har uppvisat, att inflytande från Helmoldtradition på Saxo även möter i berättelsen om Henrik Lejonets förstöring

¹¹ Albeck, G., a.a., s. 138, 196.

¹² Albeck, G., a.a., s. 256.

¹³ Albeck, G., a.a., s. 371, n. 171.

av Demmin under vendertåget 1164. Helmolds och Saxos berättelser överensstämmer: hertigen finner borgen nedbränd och beslutar att låta nedbryta vällen (hos Saxo lämningarna av murarna) och jämna den med jorden. Saxo tillägger: Då han inte kunde utösa sin harm över några människor, var det som måste han hämnas på livlösa ting. Knytlingasagan har avvikande uppgifter: hertigen intar borgen och dräper en otalig mängd vender. Sagan fortsätter med en berättelse om Valdemars intagande av Wolgast. Berättelsen står att läsa hos Saxo strax efter hans med Helmold överensstämmande uppgift om Demmins förstörelse. Även här är sålunda Saxos framställning ett konglomerat av Helmoldtradition och Knytlingasagens tradition. Albeck skriver om denna bristande överensstämmelse mellan Knytlingasagens och Helmold-Saxos uppgifter: "En Sagaforfatter som Knytlingas, der øjensynlig ikke er tynget af for stor Hang til Nøjagtighed, og som gerne vil give sin Beretning Liv, vil ikke faa Samvittighedskvaler ved at ændre Beretningen om Henriks Indtog i det afsvedne Demmin og hans Ødelægelse af Resterne til en stor Sejr og et grusomt Blodbad blandt Fjenderne. Han følger i saa Henseende kun en primitiv Fortællesregel: Loven om poetisk Retfærdighed."¹⁴ Trots vad Albeck skriver är det uppenbarligen uteslutet, att Knytlingasagan här kan återgå på Helmold, och allra minst kan dess källa vara Saxo, till vilkens berättelse den i fråga om Demmins förstöring står i rak motstrid. Enligt Saxo finner Henrik Lejonet i Demmin inga människor att hämnas på, men hämnas på livlösa ting. Enligt Knytlingasagan dräper han en otalig mängd vender. Saxos framställning både före och efter uppgiften om Demmins förstöring visar släktskap med Knytlingasagan. Han har kombinerat dennas förlorade källa med en för Knytlingas författare okänd Helmoldtradition sannolikt med excerpter ur Helmold.

Utöver berättelserna om Demmins förstöring skall det enligt Albeck finnas ett material, som "kunde tyde paa, at Weibulls Iagttagelse ikke holder Stik". Det första exemplet härpå finner Albeck i berättelserna om grevarna Adolf och Reinolds död. Enligt Helmold skickar vendarerna spejare om *natten* in i grevarnas läger för att utforska tillståndet i deras här och med spejarnas bistånd sänder vendarerna i grevarnas här underrättelser till fienden om allt som hände i denna. Trots en varning slappades vaksamheten i grevarnas här. Helmold fortsätter med att berätta, att några av grevarnas folk, som vid första daggryningen utsänts för att proviantera, upptäckte en vendarernas här i färd med att tåga upp på en höjd. De återvände, väckte grevarnas här och en strid utspann sig (sålunda efter daggryningen). Grevarna Adolf och Reinold mötte vendarerna, när de tågade ned från höjden och drev deras första slaglinje ut i ett kärr, men stupade i en strid med vendarernas andra slaglinje. Knytlingasagan har en annan berättelse. Vendarerna anföll en natt hertig Henrik Lejonets män och dräpte om natten grevarna Adal-

¹⁴ Albeck, G., a.a., s. 257.

brikt och Henrik. Enligt Albeck skall Knytlingasagan i denna punkt stå i "god överensstämmelse med Helmoldtradition". Den goda överensstämmelsen inskränker sig till att något sker om natten. Men detta något är något helt annat. Hos Helmold till att vunderna nattetid sänder spejare till grevarnas läger; i Knytlinga till att två grevar dräpes om natten. I övrigt kan det inte spåras någon likhet mellan sagan och Helmold. Till och med namnen på grevarna är olika. Hos Helmold: Adolf och Reinold; i Knytlingasagan: Adalbrikt och Henrik.¹⁵

Albeck diskuterar ytterligare: "Muligheden af, at Sagaen har suppleret sin fra Saxo hentede Viden om Vendertogene fra en med Helmold beslægtet Tradition" och kombinerat denna med Saxos berättelse. Albeck når i denna för hans uppfattning om förhållandet mellan Knytlingasagan och Saxo grundläggande fråga resultatet, "at Knytlinga i fuldt saa høj Grad som Saxo er fortrolig med en Helmold-Tradition". Även här arbetar emellertid Albeck med antaganden och förmodanden. Med hänsyn till Knytlingasagens sätt att utnyttja Heimskringla. "taler meget for den Antagelse", skriver han, "at Sagaforfattaren har benyttet en med Helmold beslægtet Tekst til at korrigere Saxo-traditionens Fremstilling af Begivenhederne i det Tyske". Detta antagande följes av en "formodan" om författarens tillvägagångssätt. Albeck arbetar i detta sammanhang genomgående med orden "peger unægtelig mod", "muligvis", "tyder paa", "formodentlig", "ligger paa Linie med". Inga bevisande fakta eller verballikheter anföres för att Knytlingasagan varit förtrogen med en Helmoldtradition. Slutligen når Albeck fram till att Knytlingasagan "gør Indryk af at sidde inde med en Særkilde, omhandlende Vendlands Historie" och att "det er næppe for dristigt, ud fra de Resultater, som ovenstaaende Kapitel har givet, at opstille den Formodning, at Kn.s Særoplysninger i Forhold til Saxo med Hensyn til Vendertogene beror paa en Kombination med en Kilde, der har bevaret Elementer af Helmold-Traditionen, men som i øvrigt har været ret ung".¹⁶

Antaganden, förmodanden och obevisade hypoteser hopas i Albecks bevisföring. De liknar ledande frågor. Man får det svar man önskar. Stundom betraktas de som fakta. Intet ens någorlunda säkert, vetenskapligt godtagbart underlag för bevisföringen finns. I äldre nordisk historieskrivning uppbyggde man den tidigare medeltidens historia på antaganden, förmodanden och hypoteser. Albeck är en representant för denna historieskrivning. Den uppfattning om förhållandet mellan Knytlingasagan och Saxo, som jag framlagt i min avhandling om Saxo, är

¹⁵ Albeck, G., a.a., s. 257.

¹⁶ Albeck, G., a.a., s. 258—267. E. Kroman, Saxo og Overleveringen af hans Værk, s. 40, finner, att Fabricius' "Paavisning af, at et Justinuscitat hos Saxo gik igen i Sagaen i islandsk Oversættelse, (er) et tydeligt Bevis for, at det var Sagaen, den havde laant fra Saxo, og ikke omvendt". Det torde vara omöjligt att med säkerhet avgöra, om det inte är omvänt: Saxo har återgivit den isländska meningen med ett Justinuscitat. Kn: k. 104; Saxo, ed. Müller-Velschow, s. 666; ed. Olrik-Ræder, s. 371. Textstället ger sålunda inte bevis för att Knytlingasagan har Saxo till källa.

inte, som Albeck karakteriserat den, en "hypotes" eller "formodning". Den bygger på vad som står i källorna, på verballikheter mellan dem och på så säkra bevis som källmaterialet tillåter.

4

Analysen av Knytlingasagans och Saxos berättelser om vendertåget 1160 visar, att det om detta existerat en för dessa båda historiska arbeten gemensam, nu förlorad källa. Saxo har sammanvävt denna källa med en från Helmolds *Chronica slavorum* av honom känd, men för författarna av Knytlingasagan och dennas källskrift okänd källkrets. Resultatet rubbas inte av antaganden, förmodanden och obevisade hypoteser. Men har Saxo även i andra delar av sitt verk känt och utnyttjat Knytlingasagans källa och sammanvävt denna med andra källor? Det vore naturligt, om så var fallet.

I företalet till *Gesta danorum* skriver Saxo: "Inte mindre (än gamla kväden och isländarnas berättelser) har jag följt Absalons berättelser och lagt mig vinn om att troget uppfatta och nedskriva vad han berättat mig om sina egna och andras handlingar; hans vördnadsbjudande berättelser har av mig hållits i helgd som himmelsk visdom." *Gesta danorum* vittnar värtaligt om sanningen av dessa ord. Absalons berättelser, Hvidetradition, är en huvudkälla för hela senare delen av *Gesta danorum*. Denna tradition med dess många berättelser, anekdoter och yttranden återfinns inte i Knytlingasagan. Dess framställning av Absalons och Hvidernas gärning går inte utöver den danska rikshistorien i egentlig mening. Verket är, som Albeck riktigt sagt, först och främst de danska kungarnas, Knytlingarnas, historia. Absalons och Hvidernas gärning ses i detta sammanhang. Lika litet som Absalon- och Hvidetradition återfinns i Knytlingasagan det brevmaterial och de traditioner av lokal natur, i första rummet berörande Själland och Roskilde, som Saxo utförligt meddelar. Antagandet att Knytlingasagan använt Saxo skulle förutsätta orimligheten, gjorde jag gällande i min avhandling om Saxo, att dess författare företagit "ett systematiskt utskiljande av bestämda källor och traditioner och i sammanhang därmed genomgripande omarbetningar av de delar i vilket detta skett".

Gustav Albeck har en avvikande uppfattning. Han är, som tidigare nämnts, "mere og mere tilbøjelig til at tro, at *Knytlingas saxoniske Hovedkilde er en fuldstændig Gengivelse af Saxos 14.—16. Bog*".¹

Ett stöd för denna uppfattning finner Albeck i det sammandrag på lättare förståeligt latin av Saxos *Gesta danorum*, som föreligger från mitten av 1300-talet, *Compendium Saxonis*. Den okände författaren har i detta enligt Albeck företagit liknande förkortningar och förändringar som möter i Knytlingasagan. Vid om-

¹ Albeck, G., a.a., s. 330.

talandet av Arkonas erövring "(Rügentåget) skubber Compendiet", skriver Albeck, "Absalon i Baggrunden og naadeløst lader sine Forkortelser gaa ud over de absalonforherligende Anekdoter. Kongen er i Compendiet Sejrherreren ved Arkona, Rygens Erobrer." Förhållandet är enligt Albeck inte isolerat. "En samlet Betragtning af alle de Steder, hvor Absalon omtales i Saxo, Comp. og Kn. (giver) et Billede, der svarer til det Indtryk, som Sammenligningen mellem de 3 Teksters Rügentog-Skildringer har givet." Albeck "fastslaar med Sikkerhed, at den forkortede Saxo, Comp. Saxonis, i fuldt saa stort et Omfang som Kn. har foretaget en Udskillelse af det Stof, som vedrører den herlige Hvide-Slægt".²

Albecks iakttagelse är inte helt riktig. Compendium Saxonis har inte i allo i så stor omfattning som Knytlingasagan företagit en "Udskillelse" av Hvidestoff. Det berättar om Absalons första strid med vendarerna på söndagen 1158 och återger även de Absaloninspirerade uppgifterna i Saxos berättelser om de två kungarnas, Svens, Valdemars och Absalons sammankomst i S. Albanskyrkan i Odense kort före blodgillet i Roskilde. Ytterligare återger den Saxos uppgifter om de fyra Hviderna, Absalon, Peders, Sune och Esbern som kung Valdemars främste rådgivare vid hans första vendertåg, om guden Svantevits nerhuggande efter erövringen av Arkona och om den vendiska staden Karenz's erövring. Både denna berättelse och dessa uppgifter saknas i Knytlingasagan. Albecks iakttagelse rubbar dock i viss mån min bevisföring.³ Men något bevis för att Knytlingasagans saxoniska huvudkälla är en fullständig återgivning av Saxos 14.—16. böcker ger den självfallet inte. Uppenbarligen bör emellertid min bevisföring för att Saxo i andra delar av Gesta danorum än i berättelsen om vendertåget år 1160 utnyttjat Knytlingasagans förlaga upptas till omprövning.

Albecks jämförelse mellan Saxos Gesta danorum, Compendium Saxonis och Knytlingasagans framställningar av Valdemar I:s och Knut VI:s historia har, utom i de redan nämnda fallen, även viss annan slagsida. Gesta danorum omfattar i Müller-Velschows upplaga 253, i Olrik-Ræders 161 sidor. Kompendiets och Knytlingasagans framställningar är väsentligt kortare. Den förra omfattar i

² Albeck, G., a.a., s. 274—300; 280, 284, 300.

³ Dock inte i allo. Det brevmaterial, som Saxo använt, saknas i Knytlingasagan. Brevmaterialet gäller upprättandet av primatet i Lund, den påvliga schismen i ärkebiskop Eskils tid och ärkebiskopsskiftet i Lund 1177. Albeck säger, om Saxos brevmaterial vid skildringen av upprättandet av primatet: Weibull maa dog vist have overset, at Kn. k. 126 (p. 284) røber Viden om Primatets Realiteter. (Albeck, G., a.a., s. 267.) Detta är självfallet något helt annat än att Knytlingasagans källa skulle känt det av Saxo använda brevmaterialet. Med tveksamhet har jag framhållit, att Saxo använt brevmaterial i en annan punkt — kung Svens förhållande till kejsar Fredrik Barbarossa. "I en punkt visar, som det synes, Saxos berättelser under inflytande av brevmaterial, en väsentlig olikhet med Knytlingasagan", skrev jag (Saxo, s. 225). Albeck polemiserar även här utförligt mot min med tveksamhet framförda uppfattning (s. 268—270). Min tveksamhet består. Att Saxo men inte Knytlingasagan återoppar påvebrev vid ärkebiskopsskiftet är ett ofrånkomligt faktum. Själlands-, Roskilde- och hirdtraditionen använder jag ringa eller inte i min bevisföring.

M. Cl. Gertz's upplaga endast 19, den senare i mindre format i af Petersens och Olsons upplaga endast 34 sidor. Kompendiets sammandrag av Saxo är sålunda till ytterlighet kortfattat. Därtill kommer, att som Gertz framhållit, i Kompendiets sista del författaren, som "selv aabenbart ikke har intresseret sig meget for Krig og Slag, rask væk uden Betænkning har skaaret store Partier bort og sammen-trængt Skildringerne meget stærkt; det maa vel nok indrømmes, at han paa adskillige Steder har brugt Kniven alt for uskaansomt". "Maaske er han efterhaanden bleven noget træt af Arbejdet."⁴ De starka förkortningarna har av denna anledning kommit att gått ut över de vidlyftiga Absalon- och Hvidetraditionerna och dessas många krigsberättelser. Kompendiet och Knytlingasagan visar även stora olikheter. Det förra följer med noggrannhet i de delar, som det refererar, Saxos framställning. De enda olikheterna i berättelsen om den vendiska staden Karenz's erövring är exempelvis sålunda två rent subjektiva tillägg. Karenzborna vänder sig till kung Valdemar med anhållan om fred och Absalon är sänd av denne till Karenz, "Absalon autem a rege missus". Knytlingasagan visar däremot runt om många avvikelser från och olikheter med Saxos berättelser.

Upplysande för Saxos och Knytlingasagens förhållande till varandra och bland annat Absalon- och Hvidetraditionens betydelse i detta sammanhang är en i vissa stycken mera detaljerad jämförelse mellan de båda källorna. Min bevisföring kan därigenom utbyggas. I min avhandling om Saxo fann jag inte nödvändigt göra en dylik jämförelse.⁵

I både Saxos och Knytlingasagens framställningar förekommer en lång rad av person-, guda- och ortnamn. Av dessa namn i Knytlingasagan saknas hos Saxo 16 personnamn och inte mindre än 52 ortnamn. Därtill kommer, att Knytlingasagan i sammanhang med Karenz's erövring omtalar fem vendiska gudar, Saxo endast tre.⁶ Saknaden av dessa person-, guda- och ortnamn sträcker sig hos Saxo genom

⁴ *Scriptores minores historice Danicæ medii ævi I*, s. 198, 200.

⁵ Jfr för det följande min avhandling om Saxo, s. 223 och den där framlagda jämförelsen mellan Knytlingasagan och Saxo.

⁶ Sogur Danakonunga, s. 274; Saxo, ed. *Müller-Velschow*, s. 842; ed. *Olrik-Ræder*, s. 474. Jag har antecknat följande personnamn, som finns i Knytlingasagan, men saknas i samma sammanhang hos Saxo: Kap. 108: påven Eugenius, kejsar Konradr, Olafr Gluggr, Nikulas skata. Kap. 109: Tofa. Kap. 114: Tóli Hemingsson, Ynvarr Kveisa, Hjalmsvidarr. Kap. 115: Asley. Kap. 118: Petr Penja, Gvenmarr Ketilsson, Kap. 119: Kristóforus Petr Penja, kung Inge. Kap. 121: Dalemarr. Kap. 128: Prida (samme hos Saxos Bugizlavus). Av ortnamn, som finns i Knytlingasagan men saknas hos Saxo, har jag antecknat: Kap. 108: Vimarhofn, Konungahella, Raudstokk (Rostock), Geitsbekk. Kap. 109: Viborg. Kap. 110: Fardhús, Kalflundi, Ribe (hos Saxo Viborg), Lyngbur, Landesberg. Kap. 111: Sumarstadir. Kap. 115: Vikingavod, Jólulholmar. Kap. 116: Kornung. Kap. 117: Gradarheidr. Kap. 119: Urk. Kap. 120: Svoldr, Masnes, Skaparodd, Arkún, Hedinsey, Kuaviz, Valung, Grœnasund, Dunzarbru, Grozvin, Analong, Stræla. Kap. 121: Boku, Vik, Parez, Gardz, Asund. Kap. 123: Bleking, Mon, Járnloka. Kap. 124: Steinborg, Geitisey, Strela, Tribuzis, Tripiden. Kap. 125: Plazminni, Gorgasiam, Burstaborg, Fuznon, Vinborg, Fuir, Kotskógaborg. Kap. 129: Plazminni, Tripiden, Tikarey, Voztrosa, Steinborg.

hela den del av *Gesta danorum*, som visar överensstämmelse med *Knytlingasagan*. En olikhet av i visst avseende likartad art är, att *Knytlingasagan* i några fall har specificerade uppgifter, medan Saxo saknar dessa. *Knytlingasagan* berättar sålunda, att kung Knut i Frisland efterskänkte varje man en halv örtug av den avgift som han hade att gälda kungen i Danmark. Saxo säger endast, att kung Knut lovade friserne, att efterskänka dem något av den sedvanliga skattebördan.⁷ Samma förhållande gäller om den förlikning, som kung Sven och kung Knut slöt efter hemkomsten från Merseburg år 1152. *Knytlingasagan* har uppgiften, att kung Knut fick Apasysla på Jylland och sex härader på Själland och sex i Skåne; Saxo att han fick särskilda län på Jylland, Själland och i Skåne.⁸

Några exempel på olikheter mellan Saxo och *Knytlingasagan* i centrala frågor, som är av betydelse för lösningen av problemet *Knytlingasagan* — Saxo, skall ytterligare anföras.

I skildringen av förberedelserna för den förlikning mellan kungarna, som föregick blodgillet i Roskilde, heter det i Saxos *Gesta danorum*, att en sammankomst ägde rum mellan de två kungarna Sven och Valdemar i S. Albanskyrkan i Odense. Utom dem tilläts endast Absalon bevittna sammankomsten, ”arbitrorum nemine præter Absalonem admissio”. *Knytlingasagan* nämner i sin framställning av denna händelse inte Absalon. Den talar endast om en sammankomst mellan de tre kungarna Sven, Knut och Valdemar. Inte mellan två av dessa och med Absalon som ende närvarande.⁹

Saxos och *Knytlingasagan*s berättelser om blodgillet i Roskilde visar i flera punkter nära överensstämmelse, i viss utsträckning till och med ordagrann överensstämmelse. Men de avviker även från varandra. Enligt Saxo är Absalon i härbärgen, när kung Knut mördas. Halvdöd föll kung Knut i Absalons armar. Denne trodde, att det var kung Valdemar, tog hans blödande huvud i sina händer och lade det i sitt knä. Mitt i allt vapenlarmet brydde han sig föga om sin egen räddning. Han tänkte endast på att ta sig an kung Valdemar, så länge det var spår av andning kvar. Omsider upptäckte han dock, att det var kung Knut han höll i sina armar, och kände en med sorg blandad glädje. I *Knytlingasagan* är däremot Absalon inte i härbärgen, när kung Knut mördades och kung Valdemar undkom. Absalon trodde, att kung Valdemar var mördad. Då han inte ville skiljas från denne, gick han in i härbärgen, men kung Valdemar var undkommen. Han tog då sitt skinn, som han hade på sina axlar, och lade det under kung Knuts huvud, där han låg på golvet, frågade om kungen trodde sig kunna leva och sade, att han nu kunde undkomma. Men han kunde då inte tala och dog i Absalons knä.¹⁰

Andra exempel på att *Knytlingasagan* lämnar en från Saxo avvikande eller

⁷ *Sogur Danakonunga*, s. 239; Saxo, ed. *Müller-Velschow*, s. 689; ed. *Olrik-Ræder*, s. 385.

⁸ *Sogur Danakonunga*, s. 241; Saxo, ed. *Müller-Velschow*, s. 694; ed. *Olrik-Ræder*, s. 387.

⁹ *Sogur Danakonunga*, s. 246; Saxo, ed. *Müller-Velschow*, s. 717; ed. *Olrik-Ræder*, s. 401.

¹⁰ *Sogur Danakonunga*, s. 254; Saxo, ed. *Müller-Velschow*, s. 724; ed. *Olrik-Ræder*, s. 405.

motstridande framställning erbjuder berättelserna om Demmins förstörelse, om Arkonas, Rügens och Karenz's erövring och om ärkebiskopsskiftet i Lund år 1177.

Hertig Henrik Lejonets förstörelse av Demmin är hos Saxo, som här tidigare sagts, ett konglomerat av Helmoldstradition och Knytlingasagens tradition. Knytlingasagan saknar de uppgifter, som Saxo hämtat från Helmoldstraditionen, och ger en mot Saxo stridande framställning.¹¹

Saxos skildring av händelserna vid Arkonas erövring är mycket utförlig. Absalon är kungens rådgivare vid de avgörande händelserna, vid godtagandet av Arkonas kapitulation och vid lugnandet av det danska krigsfolket, som är missnöjt med denna. Men både hos Saxo och i Kompendiet är det kung Valdemar, som på vissa villkor ger Arkonas innevärdare fred och lejd (*rex oppidanos in fide hac lege recepit*). Två Hvider, Esbern och Sune, låter på hans befallning hugga ner guden Svantevit. Knytlingasagan konstaterar endast, liksom Saxo och Kompendiet att kung Valdemar vann borgen Arkona. Den fortsätter: Då kom till kung Valdemar kung Tetislav, hans broder Jarimar och alla Rügens förnämsta män och gav landet och sig själva i hans våld. Uppgiften saknas i detta sammanhang både hos Saxo och i Kompendiet. Biskop Sven och Sune Ebbesen, och inte som hos Saxo och i Kompendiet de två Hviderna, Esbern och Sune, hugger ner Svantevit. Absalon nämnes endast i sammanhang med Rügbornas kristnande.

Karenz's erövring är i Saxos framställning helt Absalons verk. Efter rådslagning med hövdingarna (*ducibus*) seglar Absalon om natten med trettio skepp till Karenz och ber kung Valdemar följa efter vid daggroningen. Kung Tetislav, hans broder Jarimar och Rügens förnämsta ädlingar möter Absalon vid stranden och kapitulerar till honom, inte som i Knytlingasagan till kung Valdemar omedelbart efter Arkonas erövring. När kung Valdemar kommer, stadfäster han endast alla deras avtal. Från stranden drar Absalon tillsammans med biskop Sven av Aarhus och endast trettio av sina huskarlar (*triginta solos domesticos milites secum habebat*) upp till Karenz. Absalons huskarlar hugger ner tre gudar: Rugevit, Porevit och Porenut. Med det här tidigare nämnda tillägget "a rege missus" återfinns denna Absalonförhållande berättelse i kortfattat, men exakt sammandrag i *Compendium Saxonis*. Absalon själv, berättar Saxo vidare, inviger tre tomter till kyrkogårdar; klerker och hövdingarnas huskaplaner sänds ut för att döpa landets folk och många kyrkor byggs. Knytlingasagan ger en helt olika berättelse. I denna är Karenz's erövring inte Absalons utan helt kung Valdemars verk. Enligt sagan drar kung Valdemar och hans folk (*peir konungr*) om morgonen efter Arkonas erövring till Karenz. Kungen låter där hugga ner och bränna tre gudar, av vilka den ene har ett annat namn, Turupid, än hos Saxo och senare bränna två andra gudar, Tizamar och Tjarnaglofit, som Saxo inte nämner. Samma dag,

¹¹ Se ovan, s. 13.

som de först nämnda gudarna var brända, kristnade de (kungen och hans folk) niohundra människor och invigde elva kyrkogårdar. Absalon inte ens nämnes i Knytlingasagan i sammanhang med Karenz's erövring.¹² Dess berättelse har intet att skaffa med Saxos.

I Saxos lysande, men starkt tendentiösa berättelse om ärkebiskopsskiftet i Lund år 1177 designerar ärkebiskop Eskil på de valberättigades anhållan och med dessas enhälliga bifall Absalon till sin efterträdare. Absalon vägrar emellertid på det bestämdaste att mottaga valet. Trots alla ansträngningar lyckas församlingen i Lunds domkyrka, kungen och ärkebiskop Eskil inte tvinga honom att sätta sig i ärkebiskopstolen och motta ärkebiskops namn. Absalon styrker sin vägran genom att appellera till påven. Detta är huvudhändelsen i Lunds domkyrka enligt Saxos framställning. Absalon är den av ärans, maktens och penningens frestelser obesegrade mannen. Absalons vägran att mottaga ärkebiskopsdömet återfinns i Knytlingasagan. Men i Knytlingasagens berättelse förmår han inte genomföra sin vägran. Kung Valdemar och ärkebiskop Eskil tog med våld och satte honom i ärkebiskopstolen och gav honom ärkebiskopsnamn, heter det i Knytlingasagan. Därutöver har Knytlingasagan ett tillägg. Påven sände Absalon palliet och legationen över Danmark och över båda Götalanden. Han fick det utan betalning, något som ingen förut fått. Den senare uppgiften finns inte hos Saxo.¹³

Förutom i dessa berättelser om centrala händelser i Danmarks historia finns andra, från varandra avvikande eller motstridiga uppgifter i Saxo och Knytlingasagan. Den senares berättelse om blodgillet i Roskilde och kung Valdemars och Absalons flykt från Roskilde har både person- och ortnamn, som saknas i *Gesta danorum*. Efter slaget på Grædheden dräper enligt Saxo en bonde kung Sven; han klyver hans huvud med en yxa. I Knytlingasagan dräper en storman, Gvenmarr Ketilsson, honom. Saxo säger i berättelsen om det vendertåg, som kung Valdemar år 1164 företog tillsammans med hertig Henrik Lejonet, att han slöt fred med vänderna på det villkor, att herradömet i Wolgast delades mellan

¹² Sogur Danakonunga, s. 273; Saxo, ed. Müller-Velschow, s. 821; ed. *Olrík-Ræder*, s. 464.

¹³ Sogur Danakonunga, s. 283; Saxo, ed. Müller-Velschow, s. 912; ed. *Olrík-Ræder*, s. 512. — Hur ett referat av Saxos framställning av ärkebiskopsskiftet utan inslag från annat håll skulle ha formats, visar *Compendium Saxonis*: Omnibus autem concordantibus in Absolonem, omnimodo restitis Absolon, nullo modo acceptare volens, neque flexus precibus archiepiscopi neque regis; tandem, cum violenter eum in cathedra archiepiscopi locare vellent, ad curiam appellavit.

I min framställning av ärkebiskopsskiftet i Lund 1177, se min avhandling om Saxo, s. 259, har jag inte använt Colbazannalernas uttraderade notis, att Asker efterträtt Eskil som ärkebiskop, fast den föll väl i tråd med min uppfattning. Prümers läsning av notisen — Asker succesit, patruelis istius, papali consensu — syntes mig alltför osäker för att kunna användas. Ingen har senare kunnat läsa denna notis. Ingen av de många, som skrivit om ärkebiskopsskiftet har heller använt den. Om Prümer läst den uttraderade notisen riktigt, torde den snarast återge ett rykte, som nått Colbaz och vara nedskrivet där och inte i Lund. Jfr *Kristensen, Anne*, Danmarks ældste annalistik, s. 42.

tre, Tetislav, Casimar och Prilav Nucleton. I Knytlingasagan ger kung Valdemar Casimar två delar av Wolgast, men den tredje delen gav han till rügierna. Även den kronologiska ordning, i vilken händelserna berättas, är stundom olika hos Saxo och i Knytlingasagan. Kung Svens tillfångatagande av ärkebiskop Eskil år 1149 förlägges sålunda av Saxo till tiden före slaget vid Slangerup och kungarna Svens och Knuts korståg till Venden. I Knytlingasagan förlägges denna händelse till tiden efter slaget vid Slangerup och korståget. Även striden vid Hyljuminne, där släktskapen mellan Knytlingasagan och Saxo är oförtydbar, och även vendertåg berättas i de båda källorna i olika kronologisk ordning.¹⁴

Av den här gjorda jämförelsen mellan Saxo och Knytlingasagan framgår, att många person-, guda- och ortnamn och vissa specificerade uppgifter, som finns i Knytlingasagan, saknas hos Saxo. Förhållandet utesluter uppenbart, att Gesta danorum i dessa punkter är Knytlingasagans källa. Något hinder för att Saxos framställning här återgår till samma källa som kompilationsverket Knytlingasagan finns däremot inte. Likgiltighet för namn och specificerade uppgifter ligger helt i linje med Saxos litterära historieskrivning. Han tynger inte sin retoriska, med estetisk känslighet utformade framställning med dylika onödigheter. Det kanske mest karaktäristiska exemplet är att han, som här tidigare sagts, inte ens nämner orten — Gradeheden —, där det i Danmarks historia avgörande slaget mellan kung Sven och kung Valdemar utkämpades. Han har dock väl känt namnet på denna ort. Det nämns både av Sven Ågesen och i de danska annalerna.

Om de avvikande eller motstridande även rent danska framställningarna hos Saxo och Knytlingasagan, som här återgivits, gäller detsamma som om de hos Saxo saknade person-, guda- och ortnamnen och de specificerade uppgifterna. Knytlingasagans framställning återgår inte på Saxos Gesta danorum, är intet referat eller sammandrag av denna. Om Saxo vet man däremot med visshet, att han i senare delen av Gesta danorum utnyttjat en för Knytlingasagan okänd källa. Källan är Absalon- och Hvidetraditionen.¹⁵ Denna källa har medfört en starkt framträdande tendens i allt vad Saxo skriver i sin Valdemar I:s och Knut VI:s historia. Absalon och Hviderna förhållas. Samma tendens präglar de olikheter från Knytlingasagan, som möter i Saxos framställning av de i det föregående återgivna punkterna. Främst kommer detta till uttryck i Saxos berättelse om Karenz's erövring.

¹⁴ Sogur Danakonunga, s. 252—256, 259, 270, 235, 280; Saxo, ed. Müller-Velschow, s. 723, 734, 800, 674, 813; ed. Orlík-Ræder, s. 405, 410, 452, 376, 460.

¹⁵ Efter mycken statistik når Albeck i denna fråga resultatet: ”De her foretagne Undersøgelser tyder unægtelig paa, at Kn. ikke er uden Forbindelse med Hvide-Traditionen (som den findes hos Saxo).” Redan formuleringen visar, att Albeck inte nått något vetenskapligt säkert resultat. Albeck skriver vidare: ”Det er ubevist, at Kn:s Forlæg ikke har rummet et lignende Stof om Hviderne som Saxos Værk” (s. 300). Det hade varit vetenskapligt exaktare om han skrivit: Det er ubevist, at Kn:s Forlæg har rummet et lignende Stof om Hviderne som Saxos Værk.

Saknaden i Saxos framställning av Knytlingasagans många person-, guda- och ortnamn och de specificerade uppgifterna, de mot Saxo stridande uppgifterna i Knytlingasagan och saknaden av Saxos tendentiösa framställning i Knytlingasagan utesluter, att sagan återgår på Gesta danorum. Förhållandet måste vara det motsatta. Saxo återgår på Knytlingasagans förlaga. Saxo har i sina berättelser om vendertåget år 1160 och Demmins förstörelse år 1164 använt en från Helmolds Chronica slavorum känd källkrets. På samma sätt har han i sina berättelser om sammankomsten i S. Albanskyrkan i Odense, om blodgillet i Roskilde, om Arkonas, Rügens och Karenz's erövring och om ärkebiskopsskiftet i Lund använt Absalon- och Hvidetradition. Kanske påtagligast framgår detta av två här tidigare omnämnda små detaljer. I Knytlingasagan är sammankomsten i S. Albanskyrkan i Odense en sammankomst mellan kungarna Sven, Knut och Valdemar; biskop Sven och Sune hugger ner guden Svantevit. Hos Saxo har Absalon, som enda närvarande i S. Albanskyrkan ersatt kung Knut och en annan Hvide, Esbern, vid nerhuggandet av Svantevit ersatt biskop Sven.

I Saxos utnyttjande av Absalon- och Hvidetradition har man att söka förklaringen till de olikheter, som finns i sagans och Saxos framställningar av en rad händelser i Danmarks historia under tronstridernas, Valdemar I:s och Knut VI:s tid. Det är inte Knytlingasagans författare, som liksom författaren till Compendium Saxonis förkortat Saxos Gesta danorum och "foretaget en Udskillelse af det Stof, som vedrører den herlige Hvide-Slægt". Det är Saxo, som har utvidgat och med ledning av Absalon- och Hvidetraditionen omarbetat en för Knytlingasagans författare och honom gemensam källa. Omarbetningen har varit genomgripande och tendentiös. Den har lett till en på flera punkter från Knytlingasagan avvikande och motstridig framställning. Sagans förlaga ger en av Saxos omarbetning oberörd framställning. Den är ett av Saxo oberoende, självständigt historieverk. Dettas källor kan inte fastställas. Men man kan med säkerhet fastslå, att Absalon- och Hvidetraditionen varit för Knytlingasagans förlaga okänd, i varje fall inte utnyttjats i denna. Sagans framställning av Absalon och Hvidernas gärning går inte ut över rikshistorien i egentligaste mening.

5

Ännu några frågor om förhållandet mellan Knytlingasagan och Saxo bör diskuteras.

Saxo var en lärd historiker. En man med starka litterära ambitioner. För honom var historieskrivning oupplösligt förbunden med latinska språket. "Vem skulle kunnat skriva Danmarks historia? Detta nyligen kristnade land", säger han, "var lika fjärran från kristen religion som från romerskt tungomål. Och när med kristen gudstjänst även förmågan att skriva latin kom i landet, var lojheten lika stor som oförfarenheten; syndade man förut av ovetande, syndade man nu

inte mindre av lättja.” Han fortsätter med att berätta, att danskarnas förfäder i likhet med romarna inte endast skildrade sina glänsande bragder i kväden på modersmålet. De inristade även runor på stenar och klippor om sina stordåd. ”Vad kunde inte män av sådant snille ha drivit det till i historieskrivning, om de varit mäktiga latin, då de, även utan kunskap i romarspråket, hade sådant behov att berätta om vad de utfört, att de i saknad av riktiga böcker inristade sina berättelser härom i stenar och klippor.”¹

Det dåtida danska språket föreföll Saxo alltför onyanserat och bondskt för att kunna användas för historieskrivning. Latin var den kristna kyrkans och den lärda världens språk och Saxo skrev *Gesta danorum* även för att sprida kunskap om Danmarks historia ute i Europa. Att skriva på latin var för Saxo självfallet.

Saxo hade en utpräglad förkärlek för silverålderns latin. Hans stilistiska förebilder var framför andra Valerius Maximus och Justinus. *Gesta danorum* är genomgående skriven på detta latin. Det vimlar av ord och fraser från de nämnda författarna i *Gesta danorum*. Som den ambitiösa stilkonstnär han är, har Saxo till och med i sitt omfattande verk vinnlagt sig om att följa samtidens rytmiska regler och det finns nästan ingen gräns för alla de utsökta klassiska versmått han behärskar.² Var Saxo lärt sig detta latin är okänt. I allmänhet menar man, att det varit i Paris. När jag för många år sedan mera ingående sysslade med Saxo-forskning, föreföll det mig, att man kanske även kunde spåra Saxos latin i äldre och med Saxo samtida italiensk litteratur.

De skriftliga källor, som Saxo använde för den historiska delen av sitt verk, var helt naturligt hela den dåtida danska historiska och kvasi-historiska litteraturen: helgonlegenderna om Knut den helige och Knut Lavard, Roskildekrönikan, Sven Ågesens *Lex castrensis* och *Historia regnum Dacie* samt *Knyttlingasagens* förlaga. Därtill kom, möjligen endast i utdrag, Adam av Bremens *Gesta hammaburgensis ecclesiae pontificum*, Helmolds *Chronica slavorum* och de av Saxo själv citerade *Bedas Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, *Paulus diaconus Historia gentis Langobardorum* och *Dudos Historia Normannorum*.

Samtliga dessa skrifter var, med ett undantag, *Knyttlingasagens* förlaga, skrivna på medeltidslatin. Saxo hade varken sinne eller förståelse för detta latin. Han omarbetade det till silverålderns latin. Det skedde nära nog till oigenkännelighet. Endast här och var glömde sig kvar en verbalanklang eller en satsfogning tillräcklig för att förråda hans källa. Med språkformen förändrade Saxo även ofta innehållet. Det har varit en omstöpning under införande av nytt, stundom för ämnet främmande källmaterial och ett tillfogande av egna personliga reflexioner och moraliserande synpunkter. Mot denna i min Saxoavhandling framförda

¹ Saxo, ed. *Müller-Velschow*, s. 2, 7, se även s. 175; ed. *Olrik-Ræder*, s. 3, 4, se även s. 100.

² *Axelsson, B.*, Satsrytm hos Saxo, *Scandia*, IX, 1936, s. 204, 207; *Hannestad, K.*, Saxo Danmarks Riges Krønika I, s. 11. *Gyldendals; Bendz, G.*, Saxostudien. København 1975, s. 95.

uppfattning av Saxos utnyttjande av sina på medeltidslatin skrivna källor, sätter Gustav Albeck sin karaktäristik av likheten mellan Saxo och Knytlingasagan. Jag skrev i min Saxoavhandling: ”Knytlingasagan och Saxo framställer betydande delar av nära ett halft århundrades danska historia, händelse efter händelse, med fullständig eller i det närmaste fullständig likhet, med ständigt återvändande överensstämmelse mellan de isländska och latinska uttrycken och ständigt fasthållande av samma, ofta betydelselösa detaljer.”³ Albeck finner: ”Føler man sig overbevist af den Karakteristik, som Weibull og andre har givet af Saxo, som den i Forhold til sine Kilder suveræne og fri Benytter, kan man daarligt forlige sig med den Tanke, at den stærke Lighed mellem Saxo og Kn. skulde skyldes, at de gaar tilbage til en fælles Kilde.”⁴

Utän tvivel är detta det starkaste argument, som Albeck i sin avhandling för i marken för att det är utomordentligt vanskligt att försona sig med min uppfattning om förhållandet mellan Saxo och Knytlingasagan och för att han själv ”er mere og mere tilbøjelig til at tro, at *Knytlingas saxoniske Hovedkilde er en fuldstændig Gengivelse af Saxos 14.—16. Bog*”.⁵ Men argumentet synes mig inte vara hållfast.

När Saxo hade en på medeltidslatin skriven källa framför sig då han skrev *Gesta danorum*, gällde det att återge den på silverålderns latin. Omarbetningen av denna källa måste beträffande språkformen med nödvändighet bli fullständig eller i det närmaste fullständig. Nära nog all likhet i ord, fraser och satsbyggnad försvann. Härav kommer den bristande verbala likheten mellan Saxo och hans på medeltidslatin skrivna källor. Om Saxo dessutom hade flera källor för en händelse, hade sin egen personliga uppfattning eller ville, som ofta är fallet, utnyttja dessa i moraliserande eller politiskt tendentiöst syfte, blev omarbetningen än mera genomgripande.

När Saxo åter hade en på isländska eller annat nordiskt språk skriven källa framför sig då han skrev *Gesta danorum*, gestaltade sig förhållandet annorlunda. Det gällde endast att översätta den till silverålderslatin. Saxo säger själv i sitt företal om de kväden, som gick från mun till mun i rim på modersmålet, att han sökt återge dem i trogen översättning, vers för vers.⁶ Uttalandet skall inte fattas bokstavligt. Vid översättningen av kvädena har Saxo liksom vid översättningen av Knytlingasagens förlaga tagit sig åtskilliga friheter, gjort både ändringar och tillägg. Men en fullständig eller nära fullständig överensstämmelse mellan de isländska orden och fraserna i Knytlingasagens förlaga och Saxos framställning har ofta bibehållits. Så är framför allt fallet i den del av *Gesta danorum*, som avhandlar de danska tronstridernas tid. Här hade Saxo inte något källmate-

³ *Curt Weibull*, a.a., s. 41, 218.

⁴ *Albeck, G.*, a.a., s. 164.

⁵ *Albeck, G.*, a.a., s. 330.

⁶ Saxo, ed. *Müller-Velschow*, s. 7; *Olrik-Ræder*, s. 4.

rial av verkligt stor omfattning att komplettera sagan med. Någon mera genomgripande formell och innehållsmässig omarbetning skedde därför inte.

Saxos användning av Knytlingasagens förlaga i Valdemar I:s och Knut VI:s historia har däremot en väsentligt olika karaktär. I *Gesta danorum* sker ett markant omslag. Det källmaterial, som han arbetar med, växer — framför allt med talrika och mycket omfattande berättelser, som härrör från Absalon och Hviderna. *Gesta danorum*, som i skildringen av tronstridernas tid är ett verk med i det hela fast komposition, upplöser sig under inflytande av denna tradition i en rad fristående berättelser utmärkta av svällande vidlyftighet och detaljrikedom och av insprängda anekdotartade element. Knytlingasagens uppgifter och berättelser finner med vissa undantag sin motsvarighet i *Gesta danorum*, men själv saknar sagan kännedom om allt större och större partier av de händelser och episoder, som Saxo skildrar. Ordningföljden i de båda källornas berättelser är rubbad genom åtskilliga omdisponeringar och de olika händelserna skildras med större avvikelser än i tronstridernas tid. Överensstämmelsen mellan de båda källorna sträcker sig inte heller i samma omfång som tillförne till orden och formen. Den framträder i stället företrädesvis i innehållet eller i huvuddragen av detta. Samma händelser skildras med fasthållande av samma huvudpunkter, ett förhållande, som i det närmaste kan sägas vara genomgående.⁷

Saxos användande av Knytlingasagens förlaga har skiftat efter den tillgång på källmaterial, som utöver denna stod honom till buds. Men Knytlingasagens förlaga har varit själva ryggraden i *Gesta danorum* från 1146 till 1187. Kring denna har Saxo grupperat och med denna samarbetat det övriga källmaterial, som han hade tillgång till. Med andra ord: Saxo har i *Gesta danorum* följt samma principer, som i långliga tider styrt även en senare historieskrivning.

6

Saxo var emellertid inte endast en lärd historiker med litterära ambitioner. I *Gesta danorum* möter även en utpräglad personlighet. Saxos berättelser om de tyska kejsarna, om hertig Henrik Lejonet, om många rent danska händelser och personer, exempelvis om brytningen mellan kung Valdemar och ärkebiskop Eskil, om karaktäristiken och berättelserna om den senare, om ärkebiskopsskiftet i Lund år 1177 och de skånska upproren åren 1180—1182 röjer en man med politiska passioner, en nästan lidelsefull partiman. Saxo predikar kärlek till fäderneslandet, men därutöver ett politiskt ideal och de moraliska och medborgerliga dygder, som han satte högst. Han nedvärderar, ja, stundom nedsvärta de män, som haft och kämpat för andra ideal och dygder. Han förhärliigar dem, som hyllat samma politiska ideal som han själv. Hans politiska ideal är en stark

⁷ Curt Weibull, a.a., s. 208.

och ledande kungamakt och en kungatrogen aristokrati. "Folket skall lyda stormännen, inte stormännen folket, stormän inte låta småfolk råda", är ord, som han låter ärkebiskop Eskil uttala, men som återger, vad hans verk visar, hans egen uppfattning. Sin partibundna och i mycket falska berättelse om de skånska upproren — en litterär glanspunkt i hans verk — slutar han också med orden: "Så ändades med detta ting detta fruktansvärda och långvariga uppror och sedan dess har allmogen (plebs) aldrig vågat att trotsa stormännen."¹ Många är de kungar och stormän, som Saxo förhårligar. Främst av alla förhårligar han dock Absalon, sin herre och biskop. Det sker på bekostnad av kungarna Valdemar I och Knut VI. Saxo tillerkänner ingen av dessa några stora egenskaper eller en ledande ställning i vad som hänt i Danmark under deras regering. I Saxos samtid har emellertid funnits en annan uppfattning än Saxos av dessa kungar.

Vid samma tid som Saxo skrev också en annan betydande historiker, Sven Ågesen, om Danmarks kungar. Sven Ågesen tillhörde Svend Trundsens släkt. Ärkebiskop Eskil, Absalons motståndare i många frågor, var Sven Ågesens farbror. Kortfattat, men i ord, som inte saknar kraft, berättar Sven Ågesen om kungarna Valdemar I och Knut VI. Om den förre säger han: I fem lustrer och två år regerade han Danmark. Med kraft och tapperhet (virtus) säkrade han till fullo rikets gränser. Under det att de vilda venderna tidigare, så länge de inbördes tronstriderna varade, hade utplundrat och förhärjat Danmarks alla kustområden och alla öar, skaffade han fred i farvattnen; han lade venderna under sitt herradöme och gjorde dem skattskyldiga. Sven Ågesen fortsätter: Fast kung Valdemar utfört mycket minnesvärt, strålar hans minne dock framför allt genom tre storverk som glimmande stjärnor. Sven Ågesen nämner dessa storverk: Kung Valdemar tvingade rügenborna "med järnspira och utsträckt arm", ord hämtade från Moseboken och Psaltaren, att låta sig återfödas i det heliga dopets vatten; han var den förste, som uppförde ett vaktorn av bränd sten på Sprogö; han förstärkte Danevirke med en tegelstensmur, som dock genom hans död blev ofullbordad. I övrigt, säger Sven Ågesen, var kung Valdemar en man, som i alla avseenden förtjänar erkännande, en vacker man, vittig, taktfull, klok, utomordentligt skarpsynt i rådslag, handlingskraftig, en ypperlig krigare, hövisk, segerrik, avhållen av alla, alltid i rikt mått följd av lycka, mot de sina endast något mera eftergiven (?) än billigt var. Den illustre kungens rykte flög genom Guds nåd vida. Alla kungar och furstar i omgivande länder tävlade om att bringa honom skyldig hyllning. Kung Valdemars son och efterträdare, Knut VI, är i Sven Ågesens framställning en man, som inte vansläktats från sin far och dennes manliga duglighet (virtute). Med stor tapperhet och kraft (virtutis strenuitate) kuvade han de grymma venderna. Efter att med sin flotta ha härjat alla vundernas och pomrarnas länder tvingade

¹ Saxo, ed. Müller-Velschow, s. 836, 964; ed. Olrik-Ræder, s. 471, 539.

han deras hertig Bugislav till skattskyldighet och länshyllning.² Sven Ågesen tillskriver de båda kungarna Valdemar I och Knut VI alla segrar och stora händelser i deras tid.

Denna Sven Ågesens framställning av Valdemar I:s och Knut VI:s historia överensstämmer vad beträffar Valdemar I i huvudpunkterna med den i det föregående (s. 5) återgivna korta inskriptionen på den blyplatta, som funnits i hans grav. Framställningen är, som ofta framhållits, i ett avseende värd särskild uppmärksamhet. I sin historia om Danmarks kungar omtalar Sven Ågesen även andra män än kungarna. Men när han skriver Valdemar I:s och Knut VI:s historia, nämner han inte med ett enda ord Absalon.³

Sven Ågesen kallar i sin Sven Estridsens historia Saxo sin vän och hirdbror (*contubernalis meus*). Helt naturligt har Saxo även känt och i *Gesta danorum* ställvis utnyttjat Sven Ågesens historieverk.⁴ Något direkt bevis för att även Absalon läst detta arbete kan givetvis inte föras. Men hans "clericus" Saxo, hans historieskrivare, kan näppeligen ha underlåtit att ge honom kunskap, åtminstone om huvudinnehållet i ett historieverk, som var skrivet av en brorson till ärkebiskop Eskil, som i Danmark företrätt andra ideal än Absalon själv. Absalon kan svärigen ha varit nöjd med en historieskrivning, i vilken han inte nämndes i sammanhang med Danmarks historia under senare hälften av 1100-talet och i vilken endast kungarna Valdemar I och Knut VI lovprisades och omtalades som segerherrar i krigen under denna tid. En motskrift i annan anda har legat i hans intresse. Absalon har ingripit i dansk historieskrivning. Till Sven Ågesen har Absalon sagt, att Saxo skrev eller bestämt sig för att skriva Svenssönernas historia. Han har härigenom fått honom att avstå från att utförligt berätta om denna. En inskränkning i Sven Ågesens historieskrivning, som i praktiken kommit att gälla även tronstridernas och Valdemar I:s och Knut VI:s historia.

Absalon ville, som så många av denna världens mäktiga män, ha inflytande på hur hans egen historia skrevs. Han har muntligt försett Saxo med källmaterial för Valdemar I:s och Knut VI:s historia. Saxo säger själv, som här tidigare nämnts, i företalet till *Gesta danorum*, att han lagt sig vinn om att troget uppfatta och nedskryva, vad Absalon berättat honom om sina egna och andras handlingar. Med sin litterära begåvning och med sitt för 1100-talet och 1200-talet osedvanliga mästerskap att skriva latin, har han på grundval av denna "himniska visdom" skapat en sin samtids idealgestalt av Absalon.

² *Gertz, M. Cl.*, en ny text af Sven Aggesøns Værker, s. 107.

³ Endast i Harald Gormsens historia omtalar Sven Ågesen Absalons deltagande i venderkrigen: Hyumsburgh ... cuius menia ab archipresule Absalone ego Sveno solo conspexi equari. *Gertz, a.a.*, s. 79.

⁴ *Curt Weibull*, Saxoforskning. Historisk tidskrift för Skåneland, VII, s. 183; Saxo, s. 34. Samma uppfattning: *Inge Skovgaard-Petersen*, Sven Tveskæg i den ældste danske historio-grafi. Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, s. 1; *Christensen, K.*, Saxostudien. København 1975, s. 128.

Resultatet av Absalons ingripande i dansk historieskrivning har blivit, att Saxo har en annan uppfattning än Sven Ågesen av Valdemar I:s, Knut VI:s och Absalons betydelse, gärningar och krigsbedrifter. När Sven Ågesen skriver, att kung Valdemar till fullo säkrade rikets gränser mot de vilda venderna, skriver Saxo, att detta var Absalons verk. Klarast framgår detta av några ord i hans berättelse om det första skånska upproret. Under detta försökte Absalon, som fördrivits från Skåne, att med stöd av kung Valdemar återvända till sitt ärkestift. Men folket (vulgus), som för fiske samlats vid Helsingborg, mötte honom med stenkastning. Saxo kommenterar: ”Ingen skænkede det en Tanke, at den Mand de drev bort fra Skaanes Jord, var den samme som havde fredet alle Danmarks Strande, saa der var trygt at bo og bygge. En Del viste endog Kongen den Haan og Ringeagt, at de lod ham staa tilbage paa Tinge og selv strømmede ned til Stranden for at hjælpe til med at stene Ærkebispens. O uskønsomme Skaaninge-folk, der i dit frække Afsind ej undser dig ved at give din store Velgører Skam til Tak; Din Fader, din Hyrde, jager du i urstyrlig Ondskab ud af dit Land og støder *hans* Snække bort, hvis Værk det er at du selv trygt tør sejle saa langt du lyster, uden Frygt for Vikinger, hvis Rov du saa ofte var! *Ham* vil du ej i denne Stund unde Adgang til din Kyst — ham hvis Heltedaad du kan takke for at du ej selv er hjemløs paa dine egne Strande! Hold dog engang inde med at haane den store og ædle Herre for hans Velgerninger mod dig.” (Jörgen Olriks översättning).

Sven Ågesen säger, att kung Valdemar lade venderna under sitt herradöme och gjorde dem skattskyldiga. Han syftar tvivelsutan på Arkonas, Karez's och Rügens erövring. Saxo är av annan mening. Enligt honom är vid Arkonas erövring Absalons råd avgörande. Karez's erövring och kapitulation genomförs helt av Absalon. Vid samma tillfälle kapitulerar även kung Tetislav, hans broder Jarimar och Rügens förnämsta ädlingar till Absalon. De kapitulerar inte till kung Valdemar.

Av de tre storverk, som Sven Ågesen tillägger Valdemar I, omtalar Saxo i detta sammanhang endast ett, rügenbornas dop. Förstärkningen av Danevirke med en tegelstensmur omnämner han i Harald Gormsens historia. Men han tillägger detta, karaktäristiskt nog, inte till Valdemar I ensam utan till denne och Absalon. Sven Ågesens höga lovord av Valdemar I och Knut VI upprepas inte av Saxo. I hans karaktäristik av Valdemar I växlar sparsamt beröm med klander. Absalon står, som Jörgen Olrik med rätta framhållit, bakom alla Valdemar I:s handlingar. Detsamma gäller om Knut VI:s. Absalons seger i sjöslaget vid Rügen år 1184 och inte, som hos Sven Ågesen, Knut VI:s förhärjningar med sin flotta av vundernas och pomrarnas alla kuster är orsaken till att hertig Bugislav tvingas till skattskyldighet och länshyllning. I detta sjöslag undkom enligt Saxo av hertig Bugislavs 500 skepp endast 35; 18 skepp sprang läck, de övriga föll i danskarnas händer. Saxo skriver: ”Slig Glans stod der af Absalons Navn, at den helt blændede Fjenden og drev ham enten paa Flugt eller i Døden; og denne ene Dag gjorde Ende

paa al Frygt og Fare till Søs og fredede Sællands Fjorde og Østersøens Strande for ødelæggende Vikingeanfald, ja tvang de vilde Folkeførd under Aaget og gjorde Danmarks Rige, der nys havde Nød med at hævde sig selv, til Vendlands Herre og Mester. Det var en mægtig og mageløs Sejr, der i Bund og Grund gjorde det af med Fjendens Styrke, og som ej kostede Danerne en Draabe Blod” (Jörgen Olriks översättning).⁵

Absalon och vid sidan av honom hans släkt, Hviderna, dominerar i Saxos framställning Danmarks historia i Valdemar I:s och Knut VI:s tid. Hans framställning av dessa kungars historia är skriven i direkt, men förstucken polemik mot vännen och hirdbrodern Sven Ågesen. Polemiken vilar på Absalons berättelser.

Den andra berättande litterära källa, som Saxo känt, när han skrev senare delen av *Gesta danorum*, är *Knytlingasagans* förlaga. Den är bevarad endast i den form, som *Knytlingasagans* kompilator gett den under årtiondena närmast efter år 1250. Kompilatorn kan ha gjort ändringar och tillägg med ledning av källor, som även kan vara yngre än Saxo. De kan inte med säkerhet fastställas. Men om man utgår från att *Knytlingasagans* kompilator åtminstone i huvuddragen återgett sin förlaga korrekt, har Saxos överarbetning under inflytande från Absalon- och Hvidetraditionen varit mest betydande i Valdemar I:s historia. *Knytlingasagan* kallar kung Valdemar för ”den vänsällaste kung”; han är ledaren av segerrika vendertåg, och sagan uppger, att han hade 28 strider i hedniska land, kämpade, så länge han levde, med hedningar och ville utbreda kristendomen.⁶ Även i *Knytlingasagan* är Absalon en huvudperson i Danmark under Valdemar I:s regering: ”Den bäste klerk, en vis man och en mycket stor hövding;” ”en av de störste krigare, som fötts i Danmark”, heter det. Saxos överarbetning är dock grundlig. I den trängs, som här tidigare sagts, kung Valdemar i skuggan av Absalon. Genom sina många vendertåg och sina stora segrar under dessa framstår Absalon långt mer än kung Valdemar som segerherre i dessa. Han spelar huvudrollen i nära nog allt som händer i Danmark under kung Valdemars regering. Absalons muntliga berättelser, hans ”himmelska visdom”, är Saxos källa.

I Saxos framställning av Knut VI:s historia är däremot hans överarbetning av *Knytlingasagans* förlaga mindre framträdande. Den har näppeligen varit behövlig i samma utsträckning som i Valdemar I:s. Absalon är i Knut VI:s tid även i *Knytlingasagan* den store mannen. Med någon säkerhet kan dock inte avgöras om denna uppfattning härrör från den nuvarande sagans förlaga eller från 1200-talets kompilator. *Knytlingasagan* säger om Absalon: ”I alla de strider, som danskarna haft med vendarerna efter kung Valdemar Knutssons död, var ärkebiskop Absalon ledaren och kung Knuts rådgivare; danskarna hade inte vunnit en så stor

⁵ Saxo, ed. *Müller-Velschow*, s. 938, 832, 835, 834, 481, 977; ed. *Olrik-Ræder*, s. 527, 469, 471, 470, 272, 545.

⁶ *Sogur Danakonunga*, s. 260, 286.

seger, om inte han hade varit, ty han var nära nog den störste krigare och hjälte som funnits i de nordiska länderna.” Saxo ger en till innehållet, men inte i den språkliga utformningen liknande karaktäristik: Absalons seger i sjöslaget vid Rügen i Knut VI:s dagar gör Danmark till Vendlands herre och mästare. Det kan inte ledas i bevis, men ligger nära, att Knytlingasagans kompilator i sitt uttalande om Absalon återgår på en tradition, som ursprungligen härrör från Saxo.

Saxos av Absalon inspirerade framställning av Danmarks historia under senare delen av 1100-talet med Absalon som den store krigshjälten och ledande mannen i landet kom att återges i och dominera följande tiders historieskrivning. Sven Ågesens framställning av samma tids historia med kungarna Valdemar I och Knut VI som de stora krigshjältarna och ledande männen i landet, föll liksom delvis Knytlingasagans berättelser mer eller mindre i glömska. Saxos berättarglädje fånglade historieskrivningen. Den övertygade och hemförde segern.

Die Knytlingasaga und Saxo

Die literarische Verbindung zwischen dem Kompilationswerk Knytlingasaga von einem der Jahrzehnte nach 1250 und Saxos Gesta danorum von etwa 1200 ist jetzt anerkannt. Das Problem ist: Geht die Knytlingasaga auf Saxo, oder gehen beide auf eine nunmehr verlorene Quelle zurück? Die Lösung dieses Problems ist von weitgehender Bedeutung für die Auffassung von der Geschichte Dänemarks während des grösseren Teils des 12. Jahrhunderts.

In meiner Abhandlung über Saxo vom Jahr 1915 habe ich geltend gemacht, dass die Knytlingasaga und Saxos Gesta danorum in den Teilen, wo sie Verwandtschaft zeigen, auf eine gemeinsame Quelle zurückgehen. Der Literaturhistoriker Gustav Albeck verwirft in seiner Abhandlung vom Jahr 1946 diese meine Auffassung. Er schreibt, er „sei immer mehr geneigt zu glauben, dass die saxonische Hauptquelle der Knytlingasaga eine vollständige Wiedergabe des 14.—16. Buches von Saxo ist“.

Ausgangspunkt für uns beide sind die Erzählungen bei Saxo und in der Knytlingasaga vom dänischen Wenzug im Jahr 1160. Die beiden Erzählungen weisen verbale Übereinstimmungen auf, aber auch grosse Abweichungen. Klare verbale Übereinstimmungen zwischen Saxos Darstellung und einem von Helmholtz Chronica slavorum her bekannten Quellenkreis lassen deutlich erkennen, dass Saxo neben der Quelle der Knytlingasaga auch jenen Quellenkreis benutzt hat. Er hat die beiden Quellen miteinander verwoben. Albeck versucht, mit Hilfe einer langen Reihe von Annahmen, Vermutungen und unbewiesenen Hypothesen meine Auffassung zu widerlegen. Eine Beweisführung dieser Art ändert nichts an meiner Auffassung.

In anderen zentralen Teilen seines Werks hat Saxo, wie ich in diesem Aufsatz zeige, die Quelle der Knytlingasaga mit derjenigen Absalon- und Hvidetradition verwoben, die, unbekannt für die Quelle der Knytlingasaga, Saxos Hauptquelle für den letzteren Teil seines Werks ist. Saxos Umarbeitung der Quelle der Knytlingasaga ist stellenweise durchgreifend und tendenziös. Bei einem Vergleich zwischen der Knytlingasaga und Saxo tritt die Tendenz am stärksten in Saxos Geschichte von Waldemar I. hervor. Hier wird König Waldemar in den Schatten von Absalon gedrängt. Absalon wird verherrlicht. Durch seine vielen siegreichen Wenzüge steht er weit mehr als König Walde-

mar als der Sieger da. Absalon beherrscht die Geschichte Dänemarks sowohl zu König Waldemars I. wie zu Knuts VI. Zeit. Er steht hinter den Handlungen und Taten dieser beiden Könige. Noch stärker tritt diese Tendenz hervor, wenn man Saxos Darstellung mit derjenigen vergleicht, die Sven Ågesen, ein anderer bedeutender Historiker und Zeitgenosse von Saxo, von König Waldemars und auch von Knuts VI. Geschichte gibt. In hohen Tönen lobpreist Sven Ågesen diese beiden Könige. Er schreibt ihnen alle Siege und grossen Geschehnisse ihrer Zeit zu. Absalon wird in seiner Geschichte der beiden Könige nicht mit einem einzigen Wort erwähnt. Saxo hat Sven Ågesens Geschichtswerk gekannt und stellenweise benutzt. Seine Darstellung der Geschichte von Waldemar I. und Knut VI. ist in direkter, aber versteckter Polemik gegen den Freund und *hirdbródir* (contubernalis) Sven Ågesen geschrieben. Die Polemik stützt sich auf die Erzählungen von Absalon.

Absalon hat, wie so viele der mächtigen Männer dieser Welt, selbst Einfluss haben wollen auf die Darstellung seiner eigenen Geschichte. Er hat Saxo mit Quellenmaterial für die Geschichte von Waldemar I. und Knut VI. versehen. Saxo sagt im Vorwort zu den *Gesta danorum*, dass er sich darum bemüht hat, getreu niederzuschreiben, was Absalon ihm über seine eigenen und die Handlungen anderer berichtet hat. Mit seiner literarischen Begabung und seiner meisterhaften Beherrschung der lateinischen Sprache hat er auf Grund dieser, wie er sagt, „himmlischen Weisheit“ Absalon zu einer Idealgestalt seiner Zeit gemacht. Dieses Bild von Absalon ist bestehen geblieben.